

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. Визначено поняття «соціальна політика». Розкрито мету, сутність, функції та принципи соціальної політики. Визначено основні цілі соціальної політики України на сучасному етапі.

Аннотация. Сделано определение понятия «социальная политика». Раскрыто цель, функции и принципы социальной политики. Определены основные направления социальной политики Украины.

Summary. Certainly concept "social policy". A purpose, essence, functions and principles of social policy, is exposed. Certainly primary purposes of social policy of Ukraine on the modern stage

Актуальність дослідження обґрунтована тим, що на сучасному етапі суспільного розвитку, який супроводжується процесами реформування соціально-економічної сфери, в межах чого простежується погіршення умов існування широких верств населення, різке падіння їхнього життєвого рівня та загострення соціально-економічної суспільно-політичної нестабільності, проблема здійснення ефективної соціальної політики набуває особливої актуальності. Високий рівень суспільного «попиту» на ефективну соціальну політику вимагає від влади запровадження дієвих механізмів досягнення цілей соціального захисту та соціального розвитку. Разом з тим питання механізмів реалізації соціальної політики на сьогодні залишаються не достатньо розробленими як з теоретико-методологічної точки зору, так і не існує чіткої системи їх застосування на практиці.

Аналіз наукових доробок. Характеризуючи ступінь розробленості проблеми, зазначимо, що основні теоретичні засади дослідження соціальної політики викладені у працях зарубіжних вчених та фахівців Р.Агуна, М.Вінера, Е.Джеймс, Е.Ендрюс, А.Іглесіаса, М.Ісаєва, Г. Мак Таггарта, В.Роїка, Р.Рофмана, М.Рутковські, Л.Сичової, С.Смирнова, Р.Хольцмана, Е.Фулту.

Проблематику соціальної політики України в різний час досліджували вітчизняні науковці, серед яких В.Бесараб, В.Гошовська, І.Гнибіденко, М.Кравченко, Т.Кір'ян, Е.Лібанова, О.Палій, І.Пижик, А.Решетніченко, В.Скуратівський, Б.Зайчук, О.Зарудний, П.Шевчук, А.Ягодка, В.Яценко та ін..

Виклад основного матеріалу. Основним законом суспільного розвитку є розробка та здійснення соціальної політики як головного механізму реалізації принципів соціальної держави. Конституція України визначає Україну, з поміж іншого, соціальною державою, де людина та її життя є найвищою соціальною цінністю [1, с.2]. Тому першочерговим

пріоритетом державної соціальної політики має стати забезпечення прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України.

Питання, пов'язані з розумінням сутності соціальної політики, взаємовідносин держави та суспільства, здавна є предметом уваги мислителів. З далекої давнини вчені різних шкіл визнавали, що завдання держави – турбота про своїх громадян.

Вивчення соціальної політики як специфічної функції держави і суспільства почалося в період формування основ соціальної держави. Наприкінці ХІХ ст. група німецьких вчених заснувала "Кружок соціальної політики", метою якого стало вивчення розвитку політики й економіки в контексті соціології. Закономірно, що це відбулося в Німеччині, де проводилася усвідомлена і цілеспрямована політика, орієнтована на побудову саме такої держави.

Проте поняття "соціальна політика" було введено в науковий обіг не в Німеччині, а у Франції – яскравим представником утопічного соціалізму Ш. Фур'є. Саме йому ми зобов'язані тим, що на порядок денний було поставлене питання про обов'язок держави надати своїм громадянам деякі соціальні гарантії. А щоб це стало можливо, держава повинна була монополізувати торгівлю, емісію грошей і збір податків. Для Ш. Фур'є державна монополія була соціальною політикою. Німцям же ми зобов'язані тим, що їхня держава першим почала цікавитися соціальною сферою життєдіяльності суспільства, піклуватися про німецьких робітників і їхні родини. Так вперше була введена система соціального забезпечення, не тільки контрольована державою, а і керована нею. Саме з кінця ХІХ ст. (1883 р.), з указів О. Бісмарка про державну допомогу родинам німецьких робітників почалося специфічна державна діяльність з соціального захисту найманих робітників [2, с. 46].

В подальшому поняття соціальної політики розглядалося в контексті уявлень про соціальну державу. Зважаючи на те, що соціальна держава має кілька типів, зрозуміло, що соціальну політику по-різному тлумачили представники різних напрямків суспільної думки. Загальним для авторів є твердження про те, що сучасна держава обов'язково повинна здійснювати соціальну політику. І хоча поняття "соціальна держава", як правило, застосовується до таких європейських країн, як Швеція, Німеччина, Данія і т.д, разом з тим можна констатувати, що будь-яке сучасне (модернізована) держава має ті чи інші ознаки соціальної держави. Навіть у тих країнах, де міцні традиції має соціально-економічний лібералізм, наприклад у США, теж проводиться цілеспрямована державна соціальна політика.

Отже, соціальна політика в період кінця ХІХ – початку ХХ ст., в уявленнях дослідників, не виходить за межі економічної політики, а розуміється як вплив держави за допомогою права, управління і заходів економічної системи в цілому, на соціальні протиріччя, на процес розподілу для досягнення визначеного ідеалу, під яким М. Вебер розуміє національну могутність своєї країни [3, с. 187].

На думку канадського вченого Т. Ганслі, академічного визначення соціальна політика ще не придбала. Це неоднозначне поняття зв'язане з

заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення. Зважаючи на те, що зміст соціальної політики може включати як тактику, так і програми соціального захисту, границі такого поняття окреслити не так просто. Так, наприклад, те саме розпорядження Міністерства фінансів може стосуватися як соціальної, фінансової, так і податкової політики. Т. Ганслі вважає, що соціальна політика – це функція державної відповідальності за:

- використання суспільних ресурсів;
- регулювання приватної діяльності;
- підтримку приватно-індивідуальної і колективної поведінки з метою максимізації соціальної вигоди й умов життя населення [4, с. 10].

Російський дослідник І. Лаврененко вважає: "Соціальна політика – це діяльність по управлінню соціальною сферою суспільства, покликана забезпечити життя і відтворення нових поколінь, створити передумови для стабільності і розвитку суспільної системи та гідного життя людей" [5, с. 9].

Українські науковці В.А.Скуратівський, О.М.Палій, Е.М.Лібанова визначають соціальну політику як суспільний феномен, що поєднує в собі різноманітні, багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінсько-регулятивні, саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, праксеологічні (ціннісні), комунікативні тощо[6, с.11].

Різниця підходів до визначення змісту соціальної політики відзеркалюється у різноманітності показників–індикаторів соціального розвитку суспільства, за допомогою яких оцінюється ступінь досягнення мети соціальної політики. Так, у США до системи показників соціальної статистики, яка ведеться на загальнофедеральному рівні та на рівні штатів, входять показники охорони здоров'я, соціального забезпечення, освіти, зайнятості, особистих прибутків, побутових умов, вільного часу та розваг, демографічні характеристики населення [7, с.84].

Принципова схема показників соціальної статистики ООН включає такі розділи: демографічна структура населення; соціальна структура суспільства; сім'я та побут; доходи та сімейні заощадження; рівень життя; охорона здоров'я; споживання продуктів харчування; житлові умови; освіта та культура; умови труда та зайнятість; умови життя сільського населення; соціальне забезпечення; утримання та виховання дітей, інвалідів, літніх та пенсіонерів; суспільні фонди.

Отже, зміст поняття "соціальна політика" в різних випадках може істотно відрізнитися та охоплює досить різноманітне коло питань життєдіяльності індивідів та суспільства: як діяльність, спрямовану на забезпечення виживання та підтримку життєдіяльності більш слабких членів суспільства – інвалідів, літніх, самотніх, біженців, представників національних меншин та ін., так і забезпечення функціонування та розвитку суспільства в цілому.

Мета соціальної політики полягає у створенні умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин,

всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання в суспільстві соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворюваного, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу.

Соціальна політика за умов трансформації суспільних відносин, формування соціальної держави й громадянського суспільства має на меті звести, а в перспективі звести нанівець роль у соціальному житті чинників, що втрачають соціальне значення або гальмують процес суспільної соціодинаміки, і створити умови для посилення ролі чинників, детермінант, що сприяють соціальному поступу, посилюють соціальну безпеку людини. Нині мета соціальної політики полягає в розв'язанні суперечностей суспільного, соціального розвитку, що гальмують процес формування соціально орієнтованої економіки, становлення середнього класу, соціальної мобільності, утвердження дійових механізмів соціального життєзабезпечення людини як основного суб'єкта соціального розвитку[8].

Щодо України на сучасному етапі її розвитку основними цілями соціальної політики є максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни; формування трудової мотивації, яка відповідає вимогам легального ринку, орієнтованою на розширене відтворення “людського капіталу” країни як передумову економічного підйому, повноцінного ринку, ефективної економіки; створення інституціональних та соціально-економічних умов для реалізації громадянами, різними суспільними верствами та групами населення своїх потреб та інтересів, прояву своєї активності та розкриття особистості. Без цього неможливий розвиток громадянського суспільства, особистої свободи, реальної демократії.

Соціальна політика може включати не тільки захисні елементи щодо критичних верств і груп населення. Вона може передбачати і певну підтримку, наприклад, середнього класу, сприяння його утворенню й зростанню управлінської майстерності, що опосередковано може позитивно впливати на соціальний стан всіх інших верств населення. Прикладами саме таких підходів до здійснення соціальної політики може бути діяльність консерваторів США і Великобританії в епоху Р.Рейгана і М.Тетчер, які обмежувалися створенням “держави добробуту” лише для середніх класів [9].

Соціальна політика держави формується з урахуванням конкретно-історичних умов країни, які впливають на характер і особливості таких аспектів соціальної політики, як політика доходів населення (життєвий рівень, споживчий кошик, матеріальний добробут); політика у сфері праці та трудових відносин (оплата праці, охорона праці та соціальне страхування, зайнятість населення та ін.); соціальна підтримка та захист непрацездатних та малозабезпечених верств населення (пенсійне забезпечення, соціальне обслуговування, надання соціальних гарантій та

ін.); темпи і пріоритети розвитку галузей соціальної сфери (охорони здоров'я, освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту); соціоекологічна політика (створення здорових, сприятливих умов для праці, життя та відпочинку); політика у сфері розвитку сучасної соціальної інфраструктури (житло, транспорт, дороги, зв'язок, торговельне та побутове обслуговування); міграційна політика (вимушена міграція, захист прав та інтересів співвітчизників за кордоном, зовнішня трудова міграція); політика щодо окремих категорій населення (сімейна, молодіжна, політика щодо літніх, інвалідів та ін.).

Об'єднуючи ці напрями здійснення соціальної політики, можна виділити такі три її основні функції: економічну (економічно забезпечує політичні перетворення, створює умови для реалізації практичних політичних заходів, стимулює різні види економічної діяльності), соціальну (створює соціально-економічні умови для збереження та розвитку "людського капіталу", забезпечує необхідний рівень життя для всіх груп населення, доступ до медичного обслуговування, освіти, культурних цінностей) та стратегічну (створює соціально-економічні передумови для розвитку суспільства і збереження стабільності в ньому) [10].

Реалізації указаних функцій мають бути підпорядковані і структурні складові соціальної політики, а саме політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту, демографічна політика, політика зайнятості та охорони праці, політика соціального захисту, політика забезпечення соціальної безпеки, функціонально-цільові складові соціальної політики.

Політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту включає політику формування доходів населення, адекватних затрачених праці, політику стимулювання найманої праці, політику оподаткування доходів і майна населення, політику прямого і непрямого оподаткування доходів, політику оподаткування нерухомості, політику індексації доходів населення, політику надання пільг (компенсацій та привілеїв), політику обмеження "тіньових" доходів.

Демографічна політика містить політику охорони материнства і дитинства, політику стимулювання репродуктивного зростання населення, політику регулювання шлюбно-сімейних відносин і державної допомоги сім'ї, геронтологічну політику, міграційну політику.

Політика зайнятості та охорони праці включає політику регулювання ринку праці й забезпечення ефективної зайнятості населення, політику організації та нормування праці, політику забезпечення безпечних умов праці, політику страхування праці (в разі безробіття, хвороби або каліцтва), політику забезпечення справедливого вирішення виробничих колективних спорів і трудових конфліктів.

Політика соціального захисту включає політику соціального забезпечення, політику соціального страхування, політику надання адресної соціальної допомоги, політику забезпечення мінімальних соціальних гарантій, стандартів і ліквідації бідності, антимаргінальну політику.

До функціонально-цільових складових соціальної політики можна віднести гендерну політику, молодіжну політику, житлову політику, політику розвитку соціальної сфери села, рекреаційну політику, політику захисту прав споживачів (консюмеризм) та ін.

Аналіз принципів, які більшість сучасних держав покладає в основу своєї соціально-політичної діяльності або в основу хоча би своїх політичних декларацій, дає можливість виділити наступні принципи соціальної політики: принцип соціальної справедливості, принцип соціальних гарантій, принцип соціальної компенсації, принцип соціальної солідарності, принцип індивідуальної соціальної відповідальності, принцип соціального партнерства та принцип субсидіарності (підтримки) [11, с.33].

Висновки. Таким чином, має місце велика кількість визначень соціальної політики і варіантів її розуміння. Проте, кожна точка зору відображає окремі сторони цього поняття. Найбільш вдалим, на нашу думку, є твердження, що соціальна політика – це комплекс заходів, що здійснюються державними інститутами та недержавними суб'єктами з виявлення, задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад.

Використані джерела інформації:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997.- 80 с.
2. Сіленко А. О. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання: Світовий досвід і перспективи України /Сіленко А. О., Коляденко В. А.; Під наук. ред. В. П. Горбатенка. - [К.: ТЕС, 2002]. - 357 с.
3. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. – К.: “КМ Академія”, 2003. – 246с.
4. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. – К.: Основи, 1996. – 184с.
5. Лаврененко И.М. Государственная социальная политика Российской федерации: опыт и проблемы рансформации (80-е – первая половина 90-х годов XX столетия). Автореф. дис. д-ра ист. наук. – М., 2000.
6. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика. Навчальний посібник. К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с.
7. Семигіна Т.В. Соціальна політика у глобальному вимірі. – К. Пульсари. 2003.-251с.
8. Коваль О.А. Поняття і ознаки соціальної держави як суспільно-політичного ідеалу сучасності // Законодавство України: науково-практичні коментарі. - 2005. - № 12. - с.3-8.
9. Панкевич О. З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії / [За заг. ред. П. М. Рабіновича]; Львів. юрид. ін; т. - Львів, 2004. - 175 с
- 10.Скуратівський В.А. Правовий вимір діяльності соціальної держави // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президентіві України. - 2007. - № 4. - с.184-192.
- 11.Якубенко В. П. Принципи соціальної держави // Право України. – 2002 - № 6. – С.33-38

Рецензент: Руденко О.М., к. держ. упр., доцент.